

Het gebruik van de principes uit het Earth Charter om sociale en economische rechtvaardigheid in Latijns-Amerika te bevorderen

Yolanda Kakabadse heeft zich meer dan 25 jaar lang ingezet voor nationale, regionale en mondiale milieukwesties. In Ecuador was zij minister van Milieu, Executive President of the Fundación Futuro Latinoamericano. Tot 2005 was zij President of the World Conservation Union (IUCN). Tijdens de Topconferentie in Rio de Janeiro (1992) coördineerde zij de inbreng van de burgers. Ook was ze Counselor to the Vice President for Environmental and Sustainable Development of the World Bank en Senior Advisor to the Global Environment Facility. Ze was lid van de Raden van bestuur van het Worldwide Fund for Nature International, the World Commission on Forests and Sustainable Development, en the World Resources Institutes Global County. Yolanda Kakabadse is Earth Charter Commissioner.

Deel III van het Earth Charter, de Principes 9, 10, 11 en 12, die gaan over rechtvaardigheid op het sociale en economische vlak, vond zijn oorsprong in de fundamentele vaststelling dat de hedendaagse samenleving wordt gekarakteriseerd door ongelijkheid. Maatschappelijke uitingen, zoals discriminatie op ras, cultuur, herkomst en sekse, en de scherpe scheidslijn tussen de verschillende sociale klassen, zien we op alle continenten, in alle landen.

Zien we een afname van bovengenoemde problemen in Latijns-Amerika? Is de situatie nu beter dan tien jaar geleden? In sommige aspecten is dat inderdaad het geval. Wat het begrip gelijkheid betreft, zijn we van papieren verplichtingen tot concrete experimenten gekomen, die weliswaar nog niet alomvattend zijn, en nog steeds op de agenda staan van de nationale en internationale politiek binnen het raamwerk van duurzame ontwikkeling. Aan de andere kant is het evident dat mensen en gemeenschappen moeite hebben met het werkelijk internaliseren van het begrip rechtvaardigheid, en het interpreteren als een vorm van mededogen. Om een voorbeeld te geven van de duidelijke vorderingen bij het toepassen van de uitdagingen van het Earth Charter, kunnen we naar een paar specifieke processen kijken, die weliswaar vooruitgang tonen, maar de immense

tegenspraken blootleggen waar het Latijns-Amerikaanse continent getuige van is.

Principe 9 stelt dan wel: “Maak een einde aan armoede. Het is een ethische, sociale en milieuverplichting”, maar de werkelijkheid is dat het aantal mensen dat leeft op de grens van armoede, groter is geworden. Wat zijn de oorzaken? In de eerste plaats een kortzichtige visie, die op de korte termijn is gericht.

De toenemende welvaart in alle gemeenschappen ter wereld is gebaseerd op het gebruik van natuurlijke hulpbronnen. De gedachte aan ontwikkeling zonder water, energiebronnen, grond en dierlijke of plantaardige levensvormen is vrijwel onvoorstelbaar. Van voedsel tot medicijnen, van textiel tot cosmetica, alles is te herleiden tot een al dan niet duurzame bron. Op vele continenten, heeft het gebruik van natuurlijke bronnen geleid tot rijkdom voor weinigen en armoede voor velen, zo ook in Latijns-Amerika.

Ook nu, aan het begin van de 21e eeuw, wordt de doorsnee-burger van Latijns-Amerika beïnvloed door een cultuur die gebouwd is op uitbuiting en onnadenkend gebruik van de natuurlijke bronnen, en die slechts weinigen welvaart biedt. De rijkdom aan natuurlijke bronnen in onze regio stimuleert een andere benadering niet. We hebben niet geleerd te sparen en zuinig te zijn. Integendeel, we hebben onze bronnen tot zowel onuitputtelijk als onbelangrijk verklaard. Ze verschijnen zelfs alleen op de nationale rekening wanneer ze volledig zijn uitgeput. Pas nu worden de wouden, de rivieren, de biodiversiteit en alle andere bronnen gezien als potentiële economische waarden voor ecotoerisme.

De positieve kant is dat van Mexico tot Patagonië zich een belangrijke toeristenindustrie heeft ontwikkeld, gebaseerd op de erkenning van natuurlijke en culturele bronnen. Zo zijn nieuwe banden tussen verschillende sectoren ontstaan; aan de ene kant de eigenaren van de bronnen, meestal lokale gemeenschappen, en aan de andere kant de toeristensector met een neus voor zaken. Die twee sectoren waren traditioneel gescheiden door sociale, economische of culturele verschillen. De resultaten zijn al zichtbaar. Niet alleen zijn beide sectoren er economisch op vooruit gegaan, ze erkennen ook de waarde van de natuur.

Niettemin zijn er alweer strijdige agendapunten in de nationale politiek te zien. De reactie van de vredelievende, inheemse gemeenschappen in het Andesgebied op pogingen om water te privatiseren laat dat zien: het is een verzet tegen ongelijkheid en het reikt voorbij de noodzaak om regels voor het gebruik op te stellen. De strijd draait niet om de bron, het gaat om de principes en waarden gerelateerd aan het eigendom van de bron en het gebruik. Beperkingen en distributiesystemen kwamen traditioneel tot stand binnen de eigen gemeenschap en waren gebaseerd op gelijkheid en rechtvaardigheid. Het protest van de gemeenschappen vloeit voort uit de poging de rijken te bevoorraden en de armen uit te sluiten. De kwestie Cochabamba in Bolivia of het onvermogen om te komen tot een nieuwe Wet op het Water in Ecuador zijn voorbeelden van de onmogelijkheid om bruggen te bouwen tussen sociale sectoren die niet dezelfde sociale waarden delen.

Door hun deelname aan nationaal en internationaal debat over bijvoorbeeld toegankelijkheid en distributie van winsten uit het gebruik van biodiversiteit, participeren inheemse bevolkingsgroepen nu in het vastleggen van criteria betreffende winsten die behaald worden uit een inheemse leefgemeenschap of hun traditionele kennis.

Uit een beknopte analyse van het conflict in Latijns-Amerika kunnen we afleiden dat ongeveer 70 procent van de conflicten in de regio te maken heeft met natuurlijke hulpbronnen. Eigendom van land, waterdistributie, exploitatie van bossen en luchtvervuiling zijn maar een paar van de steeds terugkerende kwesties die alle te maken hebben met het achteloze of voor eigen gewin gebruiken van natuurlijke bronnen. Om tot gelijkheid te komen moet zowel het individu als de geïnstitutionaliseerde structuren veranderen. Principe 10 stelt: "Zorg ervoor dat economische activiteiten en instellingen op ieder niveau op rechtvaardige en duurzame wijze menselijke ontwikkeling bevorderen."

De regeringsplannen om de economische standaard van de allerarmsten te verbeteren is gebaseerd op een beleid van bijstand, maar de meeste plannen zijn niet consistent met andere zelfredzaamheidsprogramma's. Toch wordt er soms wel iets bereikt, vooral daar waar verschillende sectoren samenwerken. Door ontwikkelingsprogramma's te decentraliseren, hebben lokale overheden hun vermogen om participatieprocessen te initiëren en toe te passen teruggekregen. Uit die programma's valt niet altijd meteen winst te genereren, maar ze geven wel ruimte aan verschillende partijen om informatie te verkrijgen, leningen op gunstige voorwaarden af te sluiten, en technologieën en andere mogelijkheden toe te passen in niet-traditionele, economische activiteiten. Het boeiende van dit soort ontwikkelingen is dat ze, in veel gevallen, hun oorsprong vinden in de ontmoeting van verschillende sectoren: regering met NGO's, en de productieve sector die geïnteresseerd is in nieuwe markten voor niet-traditionele producten.

In Latijns-Amerika kunnen we niet spreken van een grote, productieve sector met visie en besef van de eigen sociale verant-

woordelijkheid en die voor het milieu. Toch is er in elk land een formele of informele groep leiders binnen de productieve sector die nieuwe waarden hebben omschreven, gebaseerd op gelijkheid en solidariteit. Deze processen krijgen vorm binnen relaties die menselijke waarden benadrukken en traditionele patronen die ongelijkheid laten voortbestaan.

In de productieve sector groeit de groep mensen die overtuigd is van de noodzaak van filantropie. Voor Latijns-Amerika betekent dat niet alleen het economisch bijdragen, maar ook rechtstreekse en actieve deelname in de ontwikkeling van sociale en economische veranderingen.

In verschillende steden en gebieden in de regio hebben bedrijfsraden voor duurzame ontwikkeling hun positie duidelijk afgetekend en hun strategieën om bij te dragen aan sociaal verantwoordelijke ontwikkeling versterkt. Dat gaat traag en resultaten zijn niet altijd zichtbaar, maar het zet koers richting ontwikkeling op de lange termijn.

In Latijns-Amerika is de situatie duidelijk. In de laatste twee decennia is de armoede alarmerend toegenomen en is er weinig gedaan voor de meest kwetsbaren in de samenleving. De groei van stedelijke centra als gevolg van de migratie vanuit het platteland toont duidelijk dat er weinig aandacht is geschonken aan ontwikkelingsbeleid, het belang van voedselproductie, en aan de noodzaak om de armsten grond in eigendom te geven, en aan de bittere noodzaak de economische positie van boeren en kleine ondernemers te versterken.

De laatste jaren zijn Centraal-Amerika en de regio's in het Andesgebied getuige geweest van intensieve onderhandelingen om tot vrij handelsverkeer met de VS te komen. Centraal-Amerika heeft de onderhandelingen als blok afgerond, terwijl Colombia, Ecuador, en Peru de laatste fase van de onderhandelingen zijn ingegaan.

De competitieve aard van de mens en van landen leidt tot gedrag dat strijdig is met Principe 10. Zorg voor het welzijn van anderen is geen kenmerk van onze moderne maatschappij. Integendeel, we streven naar onmiddellijke resultaten zonder ons te bekommeren om het welzijn van anderen. We voelen aan dat de principes van het Free Trade Agreement niet erg duidelijk zijn wat betreft de echte winst voor degenen die het meest behoeftig zijn. Weer zal het een kleine groep zijn die profiteert. Het risico voor de armen en minst beschermden wordt niet afgemeten en er is geen sprake van gelijkheid. Aan de andere kant, het kwijtschelden van schulden van arme landen lijkt solidariteit te bevorderen, maar onderstreept in feite de onderlinge ongelijkheid tussen rijke en arme landen. Veel kwijtscheldingen zijn een vorm van controle en in werkelijkheid hebben ze geen invloed op de economie van het donorland, en blijft de ongelijkheid in stand.

Een van de gebieden waarop wel vooruitgang is geboekt, relateert aan Principe 11: "Bevestig dat gelijkheid en gelijkwaardig-

heid van vrouwen en mannen de eerste vereisten zijn voor duurzame ontwikkeling en zorg voor universele toegang tot onderwijs, gezondheidszorg en economische kansen.” Binnen de politiek is de verplichting om gelijkheid van man en vrouw te bewaken, via politieke processen tot wet geworden. Voorbijziend aan de wet, is de participatie van vrouwen in het politieke bestel steeds zichtbaarder; in de private sfeer is het leiderschap van vrouwen die op hun terrein prominente posities innemen vanwege hun professionele kwaliteiten, gegroeid. In de academische wereld is de gelijkheid van de seksen vanzelfsprekend. Dit is echter normaler bij de hogere economische klasse, dan bij de armen en de mensen aan de zelfkant. Bij de groep met de laagste inkomens is gelijkheid in onderwijs zeer beperkt.

Laten we tot slot nog even naar Principe 12 kijken: “Houd het recht hoog van allen, zonder discriminatie, op een normale en sociale omgeving die steun geeft aan menselijke waardigheid, lichamelijke gezondheid en geestelijk welzijn, met speciale aandacht voor de rechten van inheemse volkeren en minderheden.” Gelijkheid tussen mensen en naties is een van de moeilijkste sociale principes om te realiseren, vooral in die gemeenschappen waar het concept van liefdadigheid wordt beschouwd als de manier om te delen. Als we het proces van de totstandkoming van de agenda en de resultaten van de Wereldtop over duurzame ontwikkeling in Johannesburg in 2002 kritisch beschouwen, vallen twee situaties op die duidelijk maken hoe moeilijk het is ‘gelijkheid’ te praktiseren. Ten eerste zijn de geïndustrialiseerde landen hun belofte om 0,7 % van hun bruto nationaal product af te staan voor steun bij het ontwikkelen van de arme landen niet nagekomen. Was dat wel gebeurd, dan zou dat een significant verschil hebben gemaakt voor een aantal landen, dat iets aan het armoedeprobleem had kunnen doen. Het tweede punt is gemakkelijker te doorzien: het besluit om bij te dragen aan de strijd tegen de armoede in Afrika via acties die zich richten op de symptomen van het probleem, en niet de oorzaken. Om kort te gaan: liefdadigheid, iets wat geen grote inspanning vereist, heeft de toestand van het armste continent niet verbeterd, en rechtvaardigheid speelde in de discussie al helemaal geen rol.

Wat het milieu betreft, zijn de rechten van de inheemse volkeren geworteld in het beschermen van het milieu en hun ecosystemen tegen dreigingen die voortvloeien uit het exploiteren van natuurlijke bronnen, die hun stabiliteit, veiligheid en het recht om te leven in een onaangetast en veilig milieu. De olie-exploitatie bijvoorbeeld, neemt in toenemende mate verantwoordelijkheid voor het gebruik van technologieën die minder belastend zijn voor het milieu. Als gevolg daarvan zijn er minder aanvallen op lokale leefgemeenschappen en de natuur zelf. Daar komt bij dat er meer ruimte ontstaat voor dialoog tussen de belangengroeperingen over het stellen van prioriteiten in de samenwerking. In het Amazonegebied waren het uitsluitend de autoriteiten van de overheid en de investeerders die de oliewinning in handen hadden. Nu ligt het wettelijk, en merendeels ook daadwerkelijk, vast dat de mensen die van die industrie de con-

sequenties voelen, meepraten over maatregelen om de negatieve sociale en milieuaspecten te reduceren.

Als we uitgaan van de analyse van het bevorderen van de principes van deel III van het Earth Charter, wordt volkomen duidelijk dat er nog veel moet gebeuren, al zien we hier en daar processen op gang komen. Het belangrijkste aspect is dat er een discussie op gang komt over ontwikkeling tussen beleidsmakers en dat gemeenschappen zich bewust zijn geworden van de rechten en plichten van de staat en de burgers.

In Latijns-Amerika zien we dus veel contradicties. De dialoog komt op gang, maar het politieke bestel werkt traag. We leven te midden van tegenstellingen die hun wortels hebben in de immense kloof tussen de bestaande en de wenselijke situatie. We leven in een continent dat als ‘rijk’ te boek staat, rijk aan cultuur en natuurlijke diversiteit. Toch is de wezenlijke essentie van ongelijkheid en armoede in de meeste landen van dit continent niet veranderd. Rivieren en waterbronnen, bossen en bergen, de schatten van zee en kust en, in het algemeen, de grote biodiversiteit zouden dit gebied moeten vrijwaren van hongersnood, onveiligheid en onwetendheid. De noodzakelijke voorwaarden voor volkeren en naties om duurzaam te ontwikkelen, zijn voorhanden.

Om verandering tot stand te brengen, moeten we een aantal uitdagingen aangaan: Ten eerste moet er een notie van thuishoren in een land of continent gekweekt worden, met behoud van de culturele waarden waarop onze huidige maatschappij is gebouwd. Ten tweede gaat het er niet direct om armoede te bestrijden, maar rijkdommen te beheren. Dan zien we ons gesteld voor de vraag of we, bij het beheer van rijkdom, een financiële waarde moeten toekennen aan alle bronnen. Kunnen religieuze, spirituele of culturele waarden, of zelfs schoonheid, als waarden omschreven worden zonder financiële termen? De belangrijkste stap naar de erkenning van de waarden van ons milieu, en derhalve de generator van nieuwe manieren om ongelijkheid te bestrijden, zou het internaliseren van een besef van ergens behoren kunnen zijn, met onze eigen geschiedenis en ons eigen milieu. Ten derde moet het idee dat investeren in educatie en onderwijs, en andere noodzakelijke voorzieningen, die op dit moment in bijna alle landen van ons continent onvoldoende zijn, geen ‘onkosten’ zijn, maar investeringen.

Ik denk dat de nieuwe generatie beter is toegerust om deze veranderingen te bewerkstelligen. Aan de ene kant zien we hoe zij in opstand komen tegen de cultuur van discrimineren en het toebrengen van schade die de vorige generatie eigen was, en tegen het ontwikkelen en toepassen van zogenaamd milieubeleid, dat ten goede komt aan een kleine minderheid. Daar komt bij dat de nieuwe generatie een duidelijk beeld van de toekomst heeft en van het realiseren van verandering. We zijn dus verplicht te investeren in het creëren van speelruimte voor nieuwe ideeën. ●